

BRUNSZVIK TERÉZ FILANTROPIZMUSA
ÉS A XIX. SZÁZADI SZLOVÁK FOLYÓIRATOK
CIKKEI AZ ÓVODÁK LÉTESÍTÉSÉNEK
SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

Az óvodai intézmények története viszonylag fiatal, ámbar a családon belüli iskolát megelőző nevelést már az óvodák létrejötte előtt nagyra értékelték kimagasló pedagógusok és filozófusok. Érthető, hogy az első kiseddóvó intézetek főleg olyan országokban jöhettek létre és fejlődhettek, amelyekben már fejlettek voltak a kapitalista termelési viszonyok. Ezért az iskolaügy és pedagógia történelme joggal nevezi a kiseddóvó intézeteket olyan intézményeknek, amelyek az iskolák története során utolsókként jöttek létre, noha a gyermek nevelésében JOSEF FLETCHER iskolafelügyelő 1845. évi jelentése szerint első hely illeti meg őket. (Lásd a *Neue Erziehung im Kindergarten*, Berlin című folyóirat 13. évfolyamának 13. füzetében, a 6. oldalon VÁG OTTÓ cikkét: Die Anfänge der öffentlichen Vorschulerziehung in Ungarn; VÁG itt az idézetet RUSK, ROBERT R.: A History of Infant Education című könyvéből veszi, második kiadás, London 1946. év, 168. oldal.)

VÁG OTTÓ, az óvodatörténet jelenkori magyar művelője joggal állapítja meg, hogy abban az időben, amikor Magyarországon az első kiseddóvó intézeteket létrehozták (1828-ban és a rákövetkező években), ez az ország a társadalmi viszonyok terén messze elmaradt a nyugati országok mögött. Magyarországon ebben az időben még feudális termelési viszonyok voltak; nem volt gyáripár, tehát nem volt ipari proletariátus sem. Magyarországnak ezt a nyugat-európai társadalmi és gazdasági fejlődés mögötti elmaradását jól látták nálunk STUR követői abban az időben, amikor a feudális társadalmi berendezkedésnek kapitalista rendszerré való átalakulása által diktált politikai, nemzeti és kulturális programjukban a múlt század harmincas éveitől kezdve az iskola kérdését állították előtérbe (Lásd: „Stur követői és a szlovák iskola a XIX. század első felében, SPN 1960, 5. l. szlov.). J. MILOSLAV HURBAN; aki érdeklődéssel figyelte SVOBODA prágai kisgyermek iskoláját, és ettől is „nagy dolgokat” várt, jól látta Magyarországnak ezt a társadalmi és gazdasági elmaradottságát, amikor ezeket írta: „Nálunk szeretnénk gyárakat emelni, de még a föld megműveléséhez sincs elegendő ember, még a mezőgazdasági termelés sem folyik rendesen és nem tudja a föld kincseit kiaknázni.” (Lásd: „Stur követői és a szlovák iskola a XIX. század első felében, SPN 1960, 287. oldal. J. MILOSLAV HURBAN: A vasárnapi iskolákról, szlovákul.)

Hogy a gazdaságilag elmaradott Magyarországon mégis sor kerülhetett kiseddóvó intézetek alapítására (Budán 1828. június 1-én, és nálunk 1829 őszén), az csak azzal magyarázható, hogy ezeknek az alapítói jól voltak tájékozódva a korabeli nyugat-európai gazdasági, társadalmi és kulturális áramlatokról, ahol ezek az intézetek a már fejlett kapitalista termelési viszonyok gyümölcsei voltak (lásd: VÁG OTTÓ: Az óvodai nevelés kialakulása, Budapest

1959, 92. oldal). És így nincs mit csodálkozni azon, hogy a kisgyermek nevelésére vonatkozó példák keresése közben külföldre kellett menniök. Itt kell keresni a példaképeket az angol kiseddóvó intézetekben, amelyekről WILDERSPIN könyve adott hírt. Nem hallgathatjuk el PESTALOZZI és WAGNER nézeteinek nagy befolyását sem. Ezen a téren bizonyára sok akadályt gördítettek az uralkodó osztály részéről a budai kiseddóvó intézet első megalapítója elé; ez az uralkodó osztály Magyarországon a múlt század harmincas éveiben a nemesség volt. És a nemesség hosszú ideig nem kívánt előrehaladást sem az ipar, sem az oktatásügy terén. Ezért az első magyarországi kiseddóvó intézetek keletkezésének összefüggéseit, céljukat és feladataikat a kiválóbb magyar közéleti személyiségek csak a XIX. század második felében értették meg, amikor BRUNSZVIK MÁRIA TERÉZIA szobrának a Magyar Nemzeti Múzeumban 1871. november 5-én történt leleplezése alkalmából kiadott Emlékkönyvben így jellemezték az óvodai nevelés úttörőjének érdemeiben gazdag tevékenységét: „Abból a célból, hogy csökkenjen a kisgyermek gyakori elhalálózása, hogy nevelésük szilárd alapot nyerjen, és a gondoktól megszabadított szülők keze alatt a hazai ipar és a közjó előrehaladhasson, hogy ilymódon teljesen új, az iparra alkalmas nemzedék jöjjön létre, olyan intézetet alapított, amelyet kezdetben »gyermek-kerti nevelő óvodának«, később pedig »kiseddóvó intézetnek« neveztek. Ma azonban hazánkban és külföldön is . . . »alapnevelés« néven ismernek.” (Emlékkönyv a Brunswick Teréz grófhölgy szobrának a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1871-diki november 5-dikén történt leleplezéséről. Pest). Ez a kiseddóvó intézetek alapítójának valóban haladó szellemű (noha inkább érzelmi, mint tudatos) magatartását mutatja, amint harcolt és igyekezett meggyőzni azokat, akik az iskolai szabályzatokban azt állították, hogy a népnek nem műveltnek, hanem engedelmesnek kell lennie. Ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy honnan erednek ezek a gondolatok, hogy figyelmet kell szentelni a dolgozó nép széles rétegeinek, és elébe kell menni ennek a népnek óvodai nevelőintézetek alapításával, ahogy nálunk BRUNSZVIK TERÉZ tette. Egészében véve azt mondhatjuk, hogy noha a kiseddóvó intézetek létrehozása nálunk nem volt olyan égető kérdés, mint Európának iparilag fejlett országaiban — amint helyesen jegyzi meg VÁG OTTÓ (Neue Erziehung, 13. évfolyam, 13. füzet, 6. oldal), bizonyos mértékig a régi Magyarországon is megvoltak bizonyos gazdasági előfeltételei a nyilvános óvodai nevelés létrejöttének. Mert bizonyára nem véletlen, hogy a forradalmi beállítottságú KOSSUTH LAJOS egy 1837-ben kelt levelében nem mindennapi érdeklődést tanúsított azoknak a gyermekeknek az óvodai nevelése iránt, akik a földművesek, napszámosok és kézművesek szegény néposztályából származnak. Ezen a téren sokban megegyeznek KOSSUTHnak és a szlovák folyóiratok szerzőinek a nézetei azoknak az első németnyelvű röplapoknak a gondolataival, amelyek az 1829. év őszi napjaiban jutottak el Besztercebányára. Ezekben valóban arról volt szó, hogy segítséget kell nyújtani a nép széles rétegeiből származó dolgozó anyáknak. BRUNSZVIK TERÉZ a PESTALOZZIVAL Yverdonban létrejött találkozásának, valamint Detmoldban szerzett tapasztalatainak alapján, ahol Paulina hercegnő a szegénysorsú kisgyermek gondozására intézetet alapított tizenkét képzett segéderő vezetése alatt, filantrópiái tevékenységét azokra a széles néprétegekre irányította, amelyeknek szükségük volt a segítségre. Érzelmi és eszmei indítékokból BRUNSZVIK TERÉZ a pestalozzianizmus híve volt, amint későbbi emlékiratainak alábbi passzusa is tanúsítja: „Yverdon-ban tanultam meg azt, amiért a lelkem szomjazott: *Hatni kell a népre! Megtaláltam a megváltó ígét. Ettől a perctől fogva meg-*

szűnt minden önző önképzés. A hazáé volt az életem. Mint a nép nevelője, a hazának akartam szentelni életemet. A tömegeké lesz erőm s időm, a jövő nemzedéké szeretetem!” (VÁG OTTÓ: Az óvodai nevelés kialakulása. 94. oldal. Budapest, 1959.).

Ha BRUNSZVIK TERÉZ ama hitvallásának és elhatározásának a gyökereit keressük, hogy nyilvános kisdedóvó intézeteket alapít, egészben véve két szempontot kell figyelembe venni, és pedig: a kisdedóvó intézetek 1. filantrópiái, 2. társadalmi jelentőségét. Míg a kisdedóvó intézetek magyarországi létrehozásának filantrópiái oldala az, hogy egyesületeket szervezett a kisdedóvó intézetek anyagi támogatására, addig a kisdedóvó intézetek alapításának társadalmi jelentősége azokkal a társadalmi erőkkel függ össze, amelyek a szociális haladásért és a nemzeti függetlenségért küzdöttek az osztrák önkény és a Habsburg-párti reakció, illetve az uralkodó rendszer ellen. BRUNSZVIK TERÉZ önéletrajzából kitűnik, hogy nála a filantrópikus szemlélet volt az uralkodó. Kitűnik ez BRUNSZVIK TERÉZ védekezéséből is, amikor az első magyarországi óvodákat azzal vádolták meg, hogy kis carbonarikat nevelnek. A történész VÁG OTTÓ abban a válaszban, amelyet az arisztokrata BRUNSZVIK MÁRIA TERÉZIA adott ezekre a támadásokra és vádakra, egészben véve az uralkodó rendszer iránti lojalitást látja és felhívja a figyelmet arra a nagy jelentőségű levélre, amelyet WILDERSPIN az óvodai nevelésről szóló műve bécsi fordítója, WERTHEIMER írt 1828. július 29-én BRUNSZVIK MÁRIA TERÉZIAHOZ. Ebben a levélben WERTHEIMER a kisdedóvó intézeteknek éppen társadalmi jelentőségét hangsúlyozza az alábbi szavakkal: „Nézetem szerint egyetlen más kifogásra sem kell jobban felkészülnie, mint arra, hogy a gyermekeket társadalmi állásukat meghaladó nevelésben akarja részesíteni” (Lásd: Neue Erziehung im Kindergarten, 13. évfolyam, 13. füzet, 8. oldal). WERTHEIMER levelének ez a passzusa véleményünk szerint világosan sejteti, hogy WERTHEIMER szeme előtt itt a feudális iskolaügyi előírásoknak az a része lebegett, amelyek olyan értelemben beszélnek a kisdedóvó intézetek rendeltetéséről, hogy a gyermekeket abban a tudatban kell nevelni, hogy abban a társadalmi osztályban fognak megmaradni, amelybe beleszülettek. Míg WERTHEIMER és KOSSUTH LAJOS megértették a kisdedóvó intézetek társadalmi küldetését, addig az arisztokrata BRUNSZVIK TERÉZnél PESTALOZZI hatására a filantropisztikus szemlélet az uralkodó. ROMAIN ROLLANDnak bizonyára igaza van, amikor azt írta a PESTALOZZI és BRUNSZVIK TERÉZ közötti eszmei viszonyról: „Pestalozzi felgyújtotta benne az isteni szikrát, amelynek tüze még néhány évig parázként szunnyadt, de azután teljesen és egészen hatalmába kerítette Teréziát ugyannyira, hogy a kisgyermekek védelmének, nevelésének és a jótékonságnak lelkes génuszává vált.” BRUNSZVIK TERÉZnek PESTALOZZI iránt érzett csodálata valóban visszatükröződik „Fél évszázad életemből” című emlékiratának minden sorában, ahol tisztelettel emlékezik meg PESTALOZZIVAL Yverdonban való első találkozásáról (1808), ahol „Svájci leveleiből” olyan fennkölt hangon olvasott fel neki, hogy szemét kezével el kellett takarnia, amikor az mennydörgésként ismételte a refrént: „Helvetia nemtője”, és végtelen fájdalommal siratta meg hazájának sorsát. Bevallja, hogy a szeretetnek az a tüze, amely akkor PESTALOZZI lelkét áthatotta, reá is áterjedt. Tisztelettel emlékezik meg PESTALOZZI-nak és feleségének gyakori leveleiről; ezeket szent ereklyékként őrizte. PESTALOZZI filantropisztikus gondolatait profétaiaknak tartotta, amelyek annak halála után tovább fognak fejlődni, és az emberek közös haladását fogják szolgálni, „akiket annyira szeretett.” És így hazájába való visszatérése után BRUNSZVIK TERÉZIA filantrópiái okokból jelentette

ki: „Feszítetek keresztre, kiáltottam, még a keresztben is ezt fogom hajtogatni: Kisdedóvokat kell létesítenünk!”

A társadalom megjavításának az eszközét BRUNSZVIK TERÉZ csak a szellemi fejlődésben látta, és naívvul azt hitte, hogy „a műveletlenség és durvaság, előbb-utóbb porba hull”. (BRUNSZVIK TERÉZ: Fél század életemből. Lásd: Gróf Brunszvik Teréz élet- és jellemrajza — emlékiratai, Budapest 1926. 69. oldal.)

Itt is nagyon jellemző, hogy hogyan szemlélték Brunszvik Teréznek ezt a filantropisztikus tevékenységét a korabeli arisztokratikus körök tagjai. BRUNSZVIK TERÉZ atyja és bátyja ezt a tevékenységét és ezeket a terveket ábrándozásnak és rajongásnak tartotta. Másrésztől azonban egyéb arisztokratikus körök ezeknek a jótékonyági akcióknak esetleges társadalmi hatására gondoltak és attól féltek, hogy a szegénysorsú nép műveltebb lesz, emiatt pedig kevésbé engedelmes. BRUNSZVIK TERÉZ ezt a gyanúsítást persze rosszakarátúnak minősítette és visszautasította azt az ellenvetést, hogy óvodáiban kis carbonarikat nevel. Nehezen viselte el, hogy Magyarországon nem értették meg tisztán filantropisztikus és nem társadalmi-forradalmi szempontjait, elhagyta Budapestet, mint „hálátlan várost” és Pozsonyba költözött, hogy ott az 1830. őszi diétán javaslatot tegyen tanítóképző szeminárium létesítésére és hogy közelebb legyen Nagyszombathoz is, ahol APPONYI TERÉZIA grófnő vezetése alatt a kisdedóvó intézet gyönyörűen felvirágozott. (Lásd „Fél század életemből” 93. oldal.)

BRUNSZVIK TERÉZnek azok a szavai, amelyekkel tiltakozik a forradalmi tevékenység vádjá ellen és a „hálátlan város”-ból való kiábrándulása arról tanúskodnak, hogy nála csak a filantropisztikus indokok voltak a döntőek, amelyek a kisdedóvó intézetek megalapítására ösztönözték. Nem tudta elviselni, hogy Budáról való hathónapos távolléte alatt, olyan nők kezdtek pedagógiai ügyekben dönteni, akik egyetlen könyvet sem olvastak el erről a kérdéstről, de bátran fogtak ilyen alkotó munkához. De mindenekelőtt az a gyanúsítás kedvetlenülítette el, hogy a kis gyermekek nevelése és művelése a szegény néposztály tagjait a társadalmi berendezkedéssel való elégedetlenségre vezetheti, amint azt József nádorral akarták elhíttetni. És ezt a gyanúsítást BRUNSZVIK TERÉZIA elvből visszautasította. A reakciós körök persze szelvében-hosszában emeltek ilyesféle kifogásokat a kisdedóvó intézetek létesítése ellen más országokban is. Attól féltek ugyanis, hogy a kisdedóvókban úgy fogják nevelni az alsóbb néprétegekből származó gyermekeket, hogy kinőnek társadalmi állásukból, ami az elégedetlenség és szerénytelenség csiráját oltja beléjük. Ezt a kifogást cáfolta JOHANN GEORG WIRTH, az augsburgi kisdedóvó intézet tanítója is, akire erős befolyást gyakorolt BRUNSZVIK MÁRIA TERÉZIA, aki Münchenen kívül Augsburgot is meglátogatta (1834-ben). WIRTH szerint alaptalan az a félelem, hogy a gyermekek túlnőnének társadalmi állásukon azáltal, hogy gondozásban és nevelésben részesülnek. Éppen ezért kell „helyesen” felfogni a kisdedóvókban folyó nevelést. A „helyes” nevelés fogalma alatt WIRTH azt értette, hogy ki kell fejleszteni a gyermekekben a testi ügyességet és fel kell bennük ébreszteni a munka szeretetét és vágyát. Állítólag már a zsenge kortól kezdve fontos a gyermekekben a szükségletek korlátok közé szorítása. Az így „helyesen” értelmezett nevelés WIRTH szerint éppen megelégedést és szerénységet fog szülni (Lásd: WIRTH: Mittheilungen über Kleinkinderbewahranstalten. Augsburg, 1840., 3. oldal).

Ha elemezzük az óvodáknak a BRUNSZVIK TERÉZ által befolyásolt augsburgi pedagógus, WIRTH szerinti indokait, céljait és feladatait, egészben véve azt látjuk, hogy nála is kifejezetten előtérbe lép a filantropisztikus szemlélet. WIRTH szerint a kiseddóvó intézetek azokból a menhelyekből fejlődtek ki, amelyek a XVIII. század végén alakultak. Ezek az intézetek, úgymond, „szép gyümölcsei a fokozott civilizációnak és a kifinomodott humanitásnak.” Ezeknek az intézeteknek a létezését a pedagógiai okokon kívül állítólag szociális és gazdasági okok is indokolják. Gyakran a szülőknek a nevelésben megmutatkozó hanyagsága még halálát is okozza a gyermeknek. Jelentős indok szerinte a szülők kenyérgondja, különösen a nagyszámú családokban, ahol az anya is kénytelen állást vállalni, hogy megkeresse azt, amire elengedhetetlenül szükség van a szükségletek kielégítésére. Gyakran fordul elő szerinte az a szociális eset is, hogy az egyik szülő meghal, aminek következtében még nagyobb gondok nehezednek az életben maradt szülőre, aki kénytelen gyermekét az idősebb testvérek gondjaira hagyni. Sok szülő pedig gyakran olyan szegény, hogy nem tudja gyermekeinek még a legszükségesebbet sem megadni. Ezek az intézetek szerinte elsősorban azoknak a szülőknek a javát szolgálják, akik a megélhetésük érdekében folytatott foglalkozásuk miatt nem tudnak gyermekeik nevelésével törődni (Lásd: WIRTH: Über Kleinkinderbewahranstalten, Augsburg, 1838. 1—7. oldal).

Azokat a gyermekeket, akiket a kiseddóvó intézetekben helyeztek el, WIRTH szerint megóvják mindennemű veszélytől, és így azután szellemi és testi erejük is jobban fejlődik. Az ilyen intézetek nagyon jelentős előnyökkel járnak a fiatalabb és idősebb testvérekre, sőt a szülőkre is, mert ezek akadálytalanul élhetnek hivatásuknak. Végül pedig ezek az intézetek üdvös hatással vannak a nyilvános iskolákra, az államra és az egyházra is, mert azok a gyermekek, akik óvodába jártak, jobban felfogják az iskolai tananyagot, megtanulják az engedelmességet és a rendet, és megszerzik a vallási nevelés alapjait is (WIRTH: Mittheilungen über Kleinkinderbewahranstalten, Augsburg, 1840. 7—8. oldal). Az engedelmességre és a rendre való nevelés a vallásos neveléssel együtt valóban jelentős szerepet játszott az osztálytársadalom óvodai nevelési gyakorlatában. Ezzel nem állott szemben sem PESTALOZZI, sem BRUNSZVIK TERÉZ, sem az augsburgi WIRTH, sem WAGNERnek, a würzburgi filozófiaprofesszornak tanítványa, KERN MÁTYÁS, a budai „Angyalkert”-nek és a besztecebányai kiseddóvónak első tanítója. De ha a filantropisztikus indokok voltak is a dominálók abban, hogy BRUNSZVIK TERÉZ létrehozta Magyarországon az első kiseddóvó intézeteket, ez nem jelenti azt, mintha nem lett volna képes előrelátni Magyarország gazdasági fejlődésének a távlatait. BRUNSZVIK TERÉZ sokat utazott, látta WILDERSPIN intézetét Londonban, Spitalfieldsben, és okult az ott folyó nevelés tartalmából. Itt megismerhette, vagy legalábbis megsejthette az ipar fejlődésének az óvodai intézetek fejlődésével való összefüggését. Hiszen bizonyos, hogy a kiseddóvók gondolata, mint helyesen jegyzi meg RAPOS JÓZSEF, csak azokban a békés időkben született meg, amikor a gyárak virágoztak, és a gyártulajdonosok nagymértékben hozzájárultak anyagilag az óvodai intézetek fejlesztéséhez (Lásd: Brunszvik Teréz Grófhölgynek a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve. Írta: Rapos József. Pest, 1868. 54. oldal). BRUNSZVIK TERÉZnek EDUARD REED angol lelkésszel folytatott levelezése világosan dokumentálja az angliai és magyarországi ipari fejlődés helyes előrelátását és a haladó tudományos megismerések értékelését. Persze BRUNSZVIK TERÉZ ebben az irányban PESTALOZZI humanizmusát követte. Ezért arra töre-

kedett, hogy a magyarországi ipar számára nevelje fel a szegény sorsú ifjúságot, a leányok részére pedig varrodákat akart alapítani (Lásd RAPOS, i. m. 44. oldal). Ezen a téren BRUNSZVIK TERÉZT PESTALOZZINAK az a törekvése és meggyőződése vezette, hogy a nevelés az egyetlen út, amely az emberiséget a boldog élet felé vezeti. Ezért — bizonyára REED tanácsára — magasra értékelte a pedagógiai könyvek és folyóiratok rendszeres olvasásának, valamint a kiseddóvó intézetek alapításáról szóló röplapoknak felvilágosító jelentőségét. Bizonyára nem véletlen, hogy az 1830. évben BRUNSZVIK TERÉZ olyan rendelkezést hozott, hogy minden hétfőn összegyűltek nála az 5 intézet tanítói, felolvasták a heti jelentéseket, visszahozták a nekik kölcsönadott könyveket és újakat kaptak (Lásd ČZEKE MARIANNE: Gróf Brunszvík Teréz élet- és jellemrajza. Budapest, 1926. 23. oldal). Besztercebánya város levéltárában a sok elveszett röpirat közül megtalálható az a röpirata, amelynek címe, „Annak a számtalan haszonnak a leírása, amelyet a kiseddóvó intézetek hoznak” (Inbegriff der unendlichen Vortheile, welche die Kleinkinderschulen darbieten, wenn man dieselben nur in Etwas — nur in dem beengtesten Umriss ans Licht stellt). Ennek a röpiratnak Besztercebányán való terjesztése is bizonyára jelentős szerepet játszott. SZINYEI magyar bibliográfus ezeket a nyomtatványokat már elveszetteknek tartotta. A kiseddóvó intézetekről szóló eme első propaganda-röplapok gondolatai nagyon valószínűleg elterjedtek Pozsonyban és Nagyszombatban is, amelyeknek óvodáival kapcsolatban szintén voltak BRUNSZVIK TERÉZnek érdemei. Ezek a gondolatok behatoltak WIRTH-nek „Mittheilungen über Kleinkinderbewahranstalten” című művébe is (lásd az 1840. évi augsburgi kiadás 7. és következő oldalait), és bizonyára megismertek velük azok is, akik a XIX. század második felében megjelent szlovák folyóiratokban a kiseddóvó intézeteket propagálták.

A szlovák folyóiratokban a kiseddóvó intézetek szükségességéről szóló cikkek értékelésénél azokból a speciális gazdasági és kulturális feltételekből és főleg haladó hazai hagyományokból kell kiindulni, amelyek Szlovákiában adva voltak. Itt bizonyára hatalmas mértékben hatottak KOMENSKYnek, a nemzetek tanítójának a nézetei, TESSEDIK SÁMUELnek és LEHOCZKY DÁNIELnek haladó, felvilágosult, demokratikus gondolatai. A haladó beállítottságú polgárokat itt már a XVII. századtól kezdve érdekelték KOMENSKY tankönyvei, amelyek egyfajta enciklopédiáját képezték a haladó polgár ismereteinek, és hírt adtak a pedagógiában jelentkező újfajta tartalomról, új elvekről és módszerekről. Igen nagy hatást gyakorolt ezen a téren a cseh nemzettel való hagyományos érintkezés, legfőképpen pedig STUR követőinek, a szlovák iskoláért, az anyanyelvért, politechnikai ismeretekért, a nép műveltségének felemeléséért és kiterjesztéséért vívott harca. Ezt főleg STUR indokolta meg lángoló lélekkel gazdasági, politikai, nemzeti és erkölcsi szempontból (lásd: STUR követői és a szlovák iskola a XIX. század első felében. SPN. Pozsony, 1960. 31. oldal). STUR követői helyesen látták meg a széles néptömegek elmaradottságának és alacsony műveltségének okát az anyagi nyomorban és természetesen az igazságtalan társadalmi berendezkedésben. STUR éleslátását bizonyítja, hogy a szlovák nép nyomorának okát nemcsak a szegény hegyvidékekben és „a nagyvilágtól való távolságban” látta, hanem „iparosaink ipari műveltségének elégtelenségében is, akik nem értenek hozzá, hogy földünk termékeit és ajándékait nagyobb hasznukra fordítsák és hatalmuk alá hajtják a természeti erőket” (lásd STUR követői és a szlovák iskola a XIX. század első felében, 142. oldal). Ezért követelte STUR olyan lángolóan, hogy a fiatalság ne tóduljon

annyira a teológiai tanulmányokra, hanem főleg a technikai művelődésnek szentelje magát. Ezen a téren a cseh testvérnépet állítja oda példaképpen, melynek fiai ipariskolát alapítottak maguknak, és „ebből a szempontból nemzeti szellemük is felvilágosodott és erősebb bennük a közösségi érzés.” JÁN ČIPKA is arra buzdított „Felhívás honfitársaimhoz Bécsből” című írásában, hogy minél jobban erősödjék és virágozzék nálunk az ipar. Ezért a szlovákok figyelmét arra hívta fel, hogy technikusokra van szükség, akik gyárakat és vasutakat építenek. STUR követői realiztikusan és helyesen értékelték a korabeli népoktatás alacsony színvonalát. STUR a népművelés elégtelenségét abban látta, hogy „a népnek elég jelentős része még egyáltalában nem részesül a közoktatásban.” Abban látta az új idők szellemével való ellentmondást is, hogy a szülők gyermekeiket kivesszik az iskolából, és háziállatok, baromfiak legeltetésére fogják be őket. Szerinte gyakran „fejletlen gyermekeket fognak nehéz munkára, miáltal növekedésükben és testi fejlődésükben visszamaradnak és kiskorúktól kezdve valamiféle búskomorságba esnek.” STUR azt ajánlotta, hogy falusi iskolákat létesítsenek a népesebb irtványokon is, ahol a környező hegyi szállások gyermekei nyerhetnének oktatást. Nagy figyelmet szentelt STUR a tanítói munka megjavításának is; a tanítók ugyanis a téli hónapokban, amikor a falusi gyermekek a leginkább járnak iskolába, a gyermekeket az ostya széthordására használják. A javulás útját abban is látta, hogy jó „oktató könyveket” szerezzenek be, és vegyék igénybe az éppen akkoriban megalakított tanító egyesületeket (Lásd: Stur követői és a szlovák iskola a XIX. század első felében. SPN. 1960. 111—117. oldal). A korabeli népművelés realiztikus kritikájában STUR ugyanazt az elégedetlenséget fejezte ki, mint KOSSUTH LAJOS, aki szintén megemlíti, hogy a hétéves gyermekeket Magyarországon gyakran nem küldik a falusi iskolába, hanem libákat őriztetnek velük. KOSSUTH a színvonal emelésének az eszközét a kisdedővő intézetekben látta, ahol a gyermekekre nemcsak felügyelni kell, hanem nevelni is kell őket. Ezért véleménye szerint minden vármegyében egy minta-intézetet kell szervezni, amely a kisdedővő intézetek propagálásának és a pedagógiai munkának a központja lesz (lásd: Neue Erziehung; 13. évfolyam, 13. füzet, VÁG OTTÓ: Die Anfänge der öffentlichen Vorschulerziehung in Ungarn, 9. oldal). WILDERSPIN könyvének a fordítására, amelyet Kossuth 1837-ben készített fogságában, STUR követői a XIX. század első felében egyebek között már csak azért sem tudtak reagálni, mert ennek a könyvnek a fordítása nyomtatásban nem jelent meg. Ezenkívül a nemzeti öntudatra ébredt szlovák intelligencia tapasztalatból ismerte és jól tudta, hogy a magyarországi törvénycikkek alapján az iskolázás fontos eszköze a fokozódó elmagyarosításnak, amely a régebbi némesítés helyére lépett. A beszercebányai kisdedővő intézetek története is azt bizonyítja, hogy ez az intézet először a németesítésnek, később pedig a magyarosításnak volt az eszköze. PAVOL KUZMÁNY „Emlékezéseiben és rajzaiban” (Turócszentmárton, 936. oldal) tréfásan jegyzi meg, hogy a beszercebányai lakosoknak gyenge oldaluk volt, hogy gyermekeik minél előbb megtanuljanak németül. Ezért állítólag tömegével jelentkeztek az óvodákba. Viszont a nemzeti érzelmű szlovák értelmiség a cseh folyóiratok közvetítésével foglalkozott az óvodai nevelés kérdéseivel. Nagy érdeklődést tanúsított az óvodai intézetek iránt Csehországban a XIX. század első felében JOZEF MILOSLAV HURBAN. Erről tanúskodik „Egy szlovák embernek utazása a morvaországi és csehországi szláv testvéreihez” című írása. Prágában meglátogatta SVOBODA kisdedővő intézetét, és itt értékes híreket szerzett AMERLING össznemzeti terveiről, amelyek KOMENSKY pedagógiájának

szellemében és főleg az „Anyaiskolá”-ban kifejtett azon alapelvben jutottak érvényre, hogy a nevelésben és a művelődésben az anyanyelvből kell kiindulni. Ezt Prágában gyakorlatilag megvalósította JÁN VLASTINIL SVOBODA, a példás tanító. JOZEF MILOSLAV HURBAN egyenesen lelkesedéssel emlékezik meg AMERLINGTŐL és SVOBODÁRÓL. AMERLING könyveit általában a „kiváló könyvek” közé sorolta, és azt ajánlotta, hogy a vasárnapi iskolákban a „Kvety” című legendás cseh folyóirattal együtt olvassák őket; ez a folyóirat szerinte sok szép és szórakoztató dolgot tartalmaz. És ezek között a cikkek között híreket és ismertetéseket találunk a prágai óvodáról és cikkeket és beszámolókat az óvodákról általában. AMERLINGRŐL J. M. HURBAN úgy nyilatkozott, hogy „lelkesen tanít, nagy szellemmel, egyszerűen és érthetően”. Ugyancsak nagyon pozitív, sőt egyenesen lelkes bírálatot mondott J. M. HURBAN a példás tanítóról, SVOBODÁRÓL. Itt egyebek között ezeket írta: „Mintegy két órán át jelen voltam SVOBODA úr előadásán és nem tudtam betelni tanításának könnyedségével, amely egyúttal lebilincselő volt. A tanító úr nagy gyönyörűséggel tanít. Amikor szótagolni tanít, kihívja a fiút vagy leányt a táblához, erre kis táblácskákat rak, amelyekre rá vannak írva a betűk. Ezeket a betűket más-más sorrendbe rakja, a kihívott gyermek megnevezi őket, a többi gyermek pedig utána mondja. Ezután egy másikat hív ki és így megy ez tovább. Ha valami dolog már untatni kezdi a gyermekeket, a tanító úr áttér másra. A számolás nagyon kellemes szórakozásuk. A számolás első elemeit golyókkal tanulják meg, miközben a számolást végző gyermekek tapsolnak. Ha valamelyik kisgyermek figyelmetlen és a tanító úr ezt meglátja, valamilyen mesét mond a figyelmetlen kislányokról vagy kislányokról. Majd megkérdezi a fiatal hallgatóit, hogy helyes-e, ha a gyermek figyelmetlen és engedetlen. Ezután ha mind azt felelik, hogy nem, valamilyen erkölcsi igazságot tartalmazó mondókát énekelnek. A tanító úr hegedűjén kíséri a dallamot. A gyermek ilyenformán okul is, bűnhődik is. Valamennyi gyermek számára kedvesen és tanulságosan telik az idő. Ezután kimennek a kertbe stb., ahol a gyermekek figyelmét felhívják olyan dolgokra, amelyek között gyakran járunk, de nem ismerjük értéküket, amelyeket sokszor felhasználhatnánk saját magunk és mások javára.”

J. M. HURBAN elismeréssel állapította meg SVOBODA nevelési működésének az óvodás gyermekekre gyakorolt hatását; az óvodában a gyermekek állítólag hétéves korukra megtanulnak írni, és megtanulnak sok olyan dolgot, amelyeket mi „eddig” oktatásunkban csak a későbbi években tanítunk, és azt is csak felületesen.” J. M. HURBAN különösen azt értékelte, hogy itt a gyermekek kétéves koruktól hatéves korukig megtanulják azt, amire az embernek szüksége van; minden oktatásnak és nevelésnek alapkövét a természet és az erkölcs területéről vett tananyag képezi. (Lásd Jan Švoboda óvodája. SPN. Prága, 1958. 73—74. l. szlov.). Egészben véve HURBAN megismertette a szlovák értelmiséggel a csehországi óvodai nevelés problematikáját már a XIX. század első felében, és SVOBODA óvodájának és pedagógiai gyakorlatának jelentőségét a gyermeknek a népiskolába való folyamatos átkerülése szempontjából is értékelte. Bizonyára az AMERLINGGEL és SVOBODÁVAL való személyes érintkezés segítette J. M. HURBANT abban, hogy felismerje a cseh burzsoáziának azt a taktikáját, amely gazdasági és kulturális követelésekkel igyekezett érvényre jutni a METTERNICH-uralom reakciós légkörében. Szlovákia kulturális fejlődését valóban nem lehetett elszakítani a csehországi kulturális fejlődéstől. A cseh—szlovák kapcsolatok a XIX. század második felében, a BACH-korszakban is erősödtek. A bécsi „Slovenské noviny (Szlovák ujság)”, amelyet elszlováko-

sított cseh nyelven írtak, valamint a besztercebányai püspöki hivatal védnöksége alatt kiadott „Cyrill és Method” című folyóirat szintén egész sor cikket jelentetett meg „a kiseddóvó intézetekről” (lásd Cyrill és Method, 1853. évi 171. oldal), vagy az úgynevezett „kis” gyermekvédő intézetekről (lásd Slovenské noviny, 1851. évi 61. szám, 253—254. oldal). A cikkek elárulják, hogy szerzőik ismerték a kiseddóvó intézetek alapítására vonatkozó propagandaanyagot és egészben véve jól voltak tájékozva az óvodáskorban folyó nevelés és oktatás céljáról, tartalmáról és eszközeiről, amint kitűnik azokból a propaganda röpiratokból, amelyek BRUNSZVIK TERÉZ jóvoltából Besztercebányán közkezen forogtak. Egyébként a BACH-korszaknak ezekben az éveiben már rendelkezésre állottak a kiseddóvó intézetek nevelési gyakorlatáról szóló beszámolóik, ezek az intézetek valóban rohamos gyorsasággal terjedtek Magyarországon. VÁG OTTÓ elmondja, hogy főleg az 1836-ban alapított „Kiseddóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület” szerzett nagy érdemeket abban, hogy 1836 márciusától kezdve 1848-ig Magyarországon 77 intézetet alapítottak, míg 1828-tól 1836-ig csak 12-t.

A Slovenské noviny-ban, de főleg a Cyrill és Method-ban az óvodai neveléssel kapcsolatban megjelent cikkek szerzői a klerikális abszolutisztikus rendszer alapján állottak. Az óvodai nevelésről szóló cikk szerzője (a Cyrill és Method című folyóiratban, 1853. évi 171. oldal) egyáltalában nem kételkedett abban, hogy az óvodáskorban „a kiseddóvó intézet beleoltja a gyermekek szívébe és értelmébe az alapvető vallásos érzéseket és gondolatokat.”

Kétségtelen, hogy a kiseddóvó intézetek jelentőségét méltató elméldések szerzői pedagógiailag eléggé művelt emberek voltak, és jól ismerték az óvodáskorú gyermekek lelkiségének sajátosságait. Jól tudták azt is, hogy a gyermeket körülvevő környezet befolyására a gyermekben az ismereteknek és érzelmi élményeknek egész rendszere fejlődik ki, amelyek befolyására viszont az eszmények, vágyak és kívánságok alakulnak ki, végül pedig gyakorlódnak és erősödik az elhatározáshoz és a tettehez szükséges akarata.

A cikkekből kitűnik, hogy elsősorban a gazdasági feltételek kényszerítették az akkori társadalmat, hogy elgondolkozzanak a kiseddóvó intézetek alapításának sürgető kérdésén. Így a „Cyrill és Method”-ban (1853. év, 171. és köv. oldal) a szerző (J. M.) azt mondja, hogy arra van szükség, hogy „a mezei munkák idején a gyermekek vallásos nevelésben részesüljenek, mert ebben az időszakban a gyermekek kora reggeltől kezdve magukra vannak hagyva, mivel szüleiket teljesen lefoglalja a munka és a gond.”

A papság, amely Magyarország földterületének $\frac{1}{4}$ részét birtokolta, bizonyára osztályszemponttól volt kénytelen elgondolkozni, hogy a dolgozó szülők gyermekei „jó fél éven át vagy teljesen magukra vannak hagyva, vagy — ami még rosszabb — rossz társaságban élnek, semmi sem védi meg a rossztól, szellemi táplálékban nem részesülnek. Csoda-e, ha csakhamar könnyen elvadulnak?”

A vallásos legendákat és az egész vallásos fantasztikumot úgy kellett volna bekapcsolni a nevelési folyamatba, hogy sikeres és tartós hatást gyakoroljon a gyermekekre. A gyermekeknek állítólag bibliai történeteket kell elmondani, amelyeket a gyermekek feszülten fognak hallgatni. A gyermekekre a cikk szerzője szerint nevelő hatású lesz a bűn szomorú következményéről szóló legenda és Izsák engedelmisségéről, a türelmes Jóbról szóló bibliai elbeszélés.

Ennek a vallásos beállítottságú óvodai nevelésnek a hirdetői mindenekelőtt azzal voltak tisztában, hogy ez a nevelés az uralkodó osztály iránti enge-

delmességre irányul. Nézetük szerint itt főleg a gyermeki lélek érzelmi szférájára kell hatni, mivel ez tartós nyomokat hagy a gyermek jövőendő életében. Ebből a szempontból a „Cyrill és Method” című folyóirat cikkei valóban a feudális uralkodó osztály iránti szolgálalkúságra való nevelést tükrözik, és lényegében olyan gondolatok kapnak bennük hangot, amelyek összhangban vannak az alapvető „Irányító szabályokkal”, amelyek nemcsak nem ajánlották, hogy a gyermekeket „társadalmi állásukat meghaladó” kilátásokra neveljék, hanem tiltották is ezt. Ezen a téren az egyházi és a világi nagybirtok szorosan együttműködött, és félve a széles néprétegekben szunnyadó haladó erőktől, gyermekeik érzelmeit már zsenge korokban úgy akarták vallásilag befolyásolni, hogy engedelmes és aláztos szolgálkat neveljenek belőlük. Ebben döntően a Cyrill és Method című folyóirat sorainak reakciós oldalát kell látni, amely sorokban a dolgozó szülők gyermekeinek érzelmi vallásos neveléséről a következőket olvashatjuk:

„A gyermekek mindenekelőtt az ilyen vallásos elbeszélésekben és az általuk keltett érzelmekben lelik gyönyörűségüket; nagyon természetes tehát, hogy az ilyen nevelés kifejezett hatással lesz jövőendő életükre” (Cyrill és Method, 1853. 173. oldal).

A magyarországi papság és a világi földesurak XIX. századi konzervatív érdekeit azzal is illusztrálhatjuk, hogy ezek mennyire félték a francia forradalom, a haladó irodalom, a szabadkőművesek és az enciklopédisták befolyásától. A beszercei római katolikus gimnázium tanára, JURAJ SLOTA, a beszercei gimnázium történetéről szóló cikk szerzője, nagyon őszintén és nagy szimpátiával ír a Cyrill és Method című folyóiratban (42. szám, 330. oldal; 30. szám. 235. oldal) azokról a fegyelmi intézkedésekről és császári rendeletekről, amelyek a francia forradalmi eszmék elnyomását célozták, amelyek esetleg elterjedhettek volna a diákok és a széles néprétegek között. Aki elolvassa Slota szavait, és értelmüket is meg tudja fejteni, az láthatja, hogy a moralizáló vallásos frázisok mögött a habsburgbarát reakciós tábor osztályérdekei húzódnak meg, amely szemmel láthatóan félt a felvilágosodás haladó erőitől és forradalmi eszméitől. SLOTA minden szavával, vallásos propagandával igyekszik erősíteni az osztrák abszolutizmust, és ellenállásra buzdít „a szabadkőművesekkel, aufkléristákkal és enciklopédistákkal” szemben, akik szerinte „romlásthözó hetehavat összehordtak” és az emberi értelmet „isteni trónra” emelték. Ezen a téren „gondosabban kell felügyelni” a tanulóifjúságra, és főleg arra kell vigyázni, hogy milyen könyveket olvas. Hatni kell a tanulóifjúság erkölcsére, hogy „a forradalmi elveket már gyökerükben el lehessen fojtani” (lásd Slota cikkét: „A beszercebányai gimnázium”, Cyrill és Method, 42. szám, 330. oldal). És nem is csodálkozhatunk azon, hogy SLOTA szavait átjárja a forradalmi gondolatoktól való félelem. Hiszen a földműves nép gyakran nyilvánította ki a nehéz gazdasági viszonyokkal való elégedetlenségét. Ezért az uralkodó osztály apróbb engedményekkel igyekezett gyengíteni ellenállását. Ilyen apróbb engedményeknek kell tekinteni az ún. „munkásszülők gyermekei feletti felügyeletet” és „a kisgyermekvédő intézeteket” is. Értékes számlólatk közöltek a gyermekvédő intézetek keletkezésének okairól és/a reakciós BACH-féle abszolutizmus idején játszott szerepéről a Slovenské noviny-ben az 1851. évi 61. szám 253—254. oldalán, valamint az 1852. évi 31. szám 122. oldalán megjelent cikkek.

Ezek a cikkek elárulják, hogy Magyarországon olyan gazdasági viszonyok voltak, amelyek indokolták, hogy kisdédóvó intézeteket alapítsanak olyan gyermekek részére, akiknek szülei a mezőgazdaságban dolgoztak, és nem tudtak

gyermekükre gondoskodni, hanem felügyelet nélkül otthon hagyták őket. Sokatmondó beszámolót tartalmaznak erről „A dolgozó szülők gyermekeinek felügyelete” című cikk alábbi sorai (Slovenské noviny, 61. szám, 1851-i évfolyam, 253—254. oldal):

„Aki végigtekintett a szántás és a mezőgazdasági munkák miatt elnéptelenedett falvakon és városkákön, tudja, hogy milyen sok gondot okoznak a szülőknek az apró gyermekek, amikor kitavasodik és eljön a vetés, az ültetés, a kapálás, a kaszálás, az aratás, a betakarítás és más mezei munkák ideje. Magukkal nem vihetik őket a mezőre, mert az messze van és a gyermekek csak akadályoznák őket a munkában: ha viszont otthon hagyják, sok veszélynek teszik ki őket, akár bezárják házaikba, akár szabadon hagyják őket.”

A cikk szerzője ezután felsorolja azokat a szerencsétlenségeket, amelyek a gyermekeket érhetik, a szülők távollétében. A felsorolás teljes mértékben megegyezik azokkal a beszámolókkal, amelyeket a BRÜNSZVIK TERÉZ kezdeményezésére Besztercebányán 1829. évben propagandaanyagként használt röpiratok tartalmaztak. Az óvodák céljait és feladatait a cikk a következőkben indokolja meg: „Mindezt el lehetne kerülni, ha minden községben bevezetnék a mostanában felállított kisdedóvó intézeteket (Kleinkinderbewahranstalten), amelyekbe a kisgyermekeket nem azért küldik, hogy tanuljanak, hanem azért, hogy a szülői felügyeletet pótolja számukra. Ahol ilyen intézetek létrejönnek, ott a szülők gondtalanul mehetnek munkájuk után, anélkül, hogy attól kellene rettegniük, hogy gyermekeik mit csinálnak otthon, végezhetik kötelességeiket anélkül, hogy félve gondolnának arra, ami este otthon várja őket. Gyermekeiket nemcsak megvédik minden szerencsétlenségtől, hanem bölcs felügyelet alatt hozzászoktatják őket a társadalmi érintkezéshez, udvariasságra tanítják őket, igen, szellemüket is gyakorolják, ismereteiket pedig bővítik a játékok.”

Míg „A dolgozó szülők gyermekeinek felügyelete” című cikk csak nagyon keveset árul el az óvodákban folyó nevelés tartalmáról, és inkább olyan menhelyeknek tekinti ezeket, amelyeket azért hoztak létre, hogy ott a gyermekek tanuljanak, addig „A kisdedóvó intézetek” című cikk (Slovenské noviny, 1852. 31. szám, 122. oldal) már jó tájékozottságot árul el a nevelési folyamat tartalmáról és arról, hogy a gyakorlati pedagógiai folyamat összefügg az óvodai nevelés elméleti alapelveivel.

Az előbbi cikk inkább filantropisztikus törekvéseket mutat, és a nevelési szempontokkal kevésbé foglalkozik, mert nem volt érdeke az uralkodó osztálynak, hogy emelje a széles dolgozó rétegek színvonalát; a másik cikk az óvodai nevelésnek inkább azt a jellegét tartja szem előtt, amelyben már a nevelési szempontok dominálnak. Az ilyen intézetekből fejlődtek azután azok az intézetek, amelyeket a polgárok (pl. iparosok és hivatalnokok) gyermekei számára hoztak létre. És ezek számára ki kellett dolgozni a nevelési-oktatási gyakorlat didaktikai elveinek mélyebb alkalmazását.

Az első cikkben a szerző inkább a „munkásszülők” gyermekei számára szükséges menhelyeket propagálta, a második cikk már olyan pedagógiai törekvéseket tükröz, amelyek sok közös vonást mutatnak annak a röplapnak a szerzőjével, amelynek címe „Felhívás óvodák alapítására és fenntartására”, és amelyet Besztercebányán is felhasználtak a kisdedóvó intézetek elsőizbeni propagálására. De ebben az esetben sem jutnak szóhoz OWEN forradalmi gondolatai, aki szerint az óvodák feladata forradalmian társadalmi.

„A kisdedóvó intézetek” című cikk szerzőjének pozitív oldala az a tény, hogy helyes noetikus-empirikus álláspontból közelíti meg az óvodai nevelés

problemáját. A szerző valóban jól ismerte a gyermek pszichofizikai fejlődését, amikor azt mondta, hogy „a gyermek nagyon szívesen tevékenykedik.” Ennek a felismerésnek a szempontjából adja meg azután tanácsait a „menhelyeken” végzendő sikeres pedagógiai munkálkodáshoz. Az óvodai nevelés problémájának helyes noetikai-empirikus megközelítése így elvezette a szerzőt a didaktikai és nevelési elveknek elsősorban az értelmi képességekhez való igazodásnak és a szemléletességnek teljes mértékű tiszteletéhez.

„A kiseddóvó intézetek” című cikk szerzője már a nevelésnek ebben a szakaszában biztosítani akarta a gyermek szellemi és testi erőinek *harmonikus fejlődését*. Ezért szerinte „minden jól berendezett kiseddóvó mellett van egy kert és egy mindenféle oszlopokkal, kötelekkel, rudakkal, gerendákkal és hintákkal felszerelt, homokkal felszórt udvar, ahol a gyermekek szép időben futkározhatnak, ugrándozhatnak, másznak, hintáznak és függeszkednek. A gyermekek ezt nagyon szívesen csinálják, egyúttal pedig azt az eléggé nem értékelhető előnyt is élvezik, hogy testük megerősödik és a gyakorlás folytán erejük nő.”

A korai nevelés nélkülözhetetlenségét azzal indokolta a cikk szerzője, hogy „ha a gyermeknek nincs módja gyakorlásra és mozgásra, egész életére gyenge marad.” A gyermek mozgási energiájának célszerű irányítása a cikk szerzője szerint nemcsak a gyermek jövőbeni testi egészsége szempontjából jelentős, hanem szorosan összefügg a nevelés többi tényezőjével is, vagyis az értelmi, az erkölcsi és az esztétikai összetevővel is. Ezért szerinte „játék és testgyakorlás közben nem szabad szem elől téveszteni az értelmi nevelés egyéb céljait sem, nevezetesen az erkölcsiséget, az értelem gyakorlását és az emlékezetnek hasznos ismeretekkel való gazdagítását sem.”

A szerző sok helyen valóban mutatja KOMENSKY gondolatainak a hatását, amelyeket SVOBODA közvetített számára. KOMENSKYhez hasonlóan az idézett cikk szerzője is a test és a szellem harmónikus fejlesztésére törekszik. A lelki és testi tulajdonságok fejlesztését a szlovák pedagógiai hagyomány KOMENSKY-val összhangban általában a természetes fejlődésnek tartotta. Láthatjuk ezt pl. a XVIII. században élő besztercei születésű DANIEL LEHOCZKY művéből. „A testi nevelés szorosan összefügg a szellemi neveléssel”, mondja DANIEL LEHOCZKY (lásd Acta Comeniana, 1959. 2. szám, 235. oldal, DAGMAR CAPKOVÁ-VOTRUBOVÁ cikkét: „Komensky pedagógiai elveinek szlovák megvalósítója”).

A testi erővel együtt fejlődnek ugyanis KOMENSKY szerint a szellem ajándékai, amelyek közé számította a nemzetek tanítója az erkölcsi érzelmeket is. DANIEL LEHOCZKY szerint is a szépséget és az egészséget össze kell kapcsolni a jó erkölcsökkel.

És ezért a cikk szerzője, aki ebből a hazai hagyományból indult ki, lényegében azt a célt tűzte maga elé, hogy a gyermekek az óvodákban megkapják „a derekas viselkedés legfőbb szabályait”. És itt a szerző az arányosság elve alapján értékeli a „találó elbeszélések” jelentőségét, amelyekkel a gyermekekben „az erkölcsi érzést felkeltik, és annyira élesítik, hogy sok gyermek még szüleit is figyelmezteti, ha otthon valami illetlen dolgot vesz észre.” A cikk szerzője tehát itt úgy értékelt az elbeszélések nevelési értékét, ahogy a példás prágai tanító, SVOBODA is tette:

A szerző által a gyermek értelmi képességének fejlődéséről adott leírásból is kitűnik a hazai KOMENSKY-tradíció. A szerző elárulja, hogy jól értékeli az érzésekkel nyert megismerés elsődlegességét. Ezért az óvodai tanítónak azokból a dolgokból kell kiindulnia, amelyek a gyermeket körülveszik, vagyis az „elbíráható” konkrét dolgok érzékeléséből. A különféle színű mozgatható golyók

állítólag rávezetik a gyermekeket a számtani műveletek ismeretére. Ezt a hagyományos KOMENSKY-féle elvet, amelyet a számtan tanítására alkalmaztak, a szerző „tapintható, szembetűnő számolásnak nevezi, amelynek során a gyermek puszta játékból megtanulja mind a négy ún. speciést.”

A szemléletesség elvét a szerző szerint következetesen alkalmazni kell az óvodákban a betűk tanításában is. Ezért szerinte az óvodákban „falemez-kéken vannak felírva a NAGYBETŰK, ezeket a gyermekek kezébe adják, hogy játszanak velük. Ha ezt több alkalommal megteszik, és minden egyes alkalommal megmondják nekik a betű nevét is, a gyermek lassanként megtanulja ismerni és megnevezni azokat.” Így azután a szerző szerint a gyermek játszva megtanul olvasni, is és megismerkedik a reális tananyaggal, miközben így megszerzi a „történelem és a mechanika alapjait.” A betűket feltüntető falemezekről szóló híradást bizonyára erősen befolyásolta az a didaktikai eljárás, amelyet Prágában SVOBODA alkalmazott. J. M. HURBAN tanúsága szerint SVOBODA „kis tábláskákat” alkalmazott, amelyeken fel voltak tüntetve a betűk. A testnevelésen, az „erkölcsileg tisztességes, rendes életre való nevelésen”, továbbá az „emlékezet gazdagításán” és az „ész köszörülésén” kívül nem került el a szerző figyelmét az esztétikai nevelés sem. Ezt elősegíti a nyelvi nevelés is, mert a gondozónak felügyelnie kell a gyermekek beszédére is, és „be kell nekik mutatnia, hogy mi a szép és a jó”. Az esztétikai nevelés szempontjából megfelelő nevelési eszköznek tartotta a szerző a zenei nevelést is. Ezért az óvodákban a gyermekeket „énekre tanítják”. Számukra ez szórakozás és ez a szórakozás edzi és nemesíti hangjukat”. A „szórakozás és játék” jelentőségének indokolása és általában az óvodákban a barátságos légkör megteremtésére irányuló törekvés arról a hazai hagyományról tanúskodik, amelyből a cikk szerzője merített. Ebben a tekintetben a cikk szerzőjét bizonyára az óvodai nevelésre vonatkozó korszerű gondolatok vezették. Bizonyára Bécsben ismerkedett meg az angol óvodákról szóló híradásokkal és talán a holland játékosiskoláról szóló híradásokkal is. Az utóbbi játékok biztosították az óvodai nevelés gyakorlatában nemcsak az elméleti, hanem a gyakorlati folytonosságot az első kisdédóvókkal. Ezeket a híradásokat közvetíthette CHIMANI-nak az óvodai nevelésről szóló könyve is.

Minden bizonnyal teljes joggal mutathatunk rá az óvodai nevelés terén meglevő régebbi hazai hagyományunkra. Ez azonban csak a pedagógia elméletére áll, ahogy azt J. A. KOMENSKY kidolgozta Anyaiskolájában. Sok éles megfigyeléssel találkozhatunk DANIEL LEHOCZKY-nál is („A gyermekek bölcs keresztény neveléséről szóló könyv”). Ez a két haladó pedagógusunk azonban az iskolát megelőző nevelést hangsúlyozottan a családban képzeli el, nem pedig intézetekben. Valóban nem kereshetjük itt a folytonosságot az anabaptistákkal, akik az iskoláskor előtti fiúkat és leányokat a XVI. században „anyaházakba” küldték, ahol „iskolai anyák” nevelték őket, akik nemcsak gondozták, hanem tisztaságra szoktatták, anyanyelvükre tanították. Az intézeti iskolaelőtti nevelésnek ez a formája a magyar historikus VÁG OTTÓ szerint is egészen „elszigetelt jelenség”, amelynek nem volt közvetlen folytatása a nevelési rendszerben. Fel kell azonban tételni, hogy a cseh testvérek iskola előtti nevelési gyakorlata erős hatással volt KOMENSKY-ra. És így egészben véve itt kell rámutatni a hazai haladó pedagógiai elmélet jelentőségére, amely KOMENSKY szellemében fejlődött. Ugyancsak határozottan pozitívan kell kiemelni J. M. HURBAN irodalmi működését, aki kifejezetten propagálta SVOBODA óvodájának jelentőségét. Azonban különleges érdeme abban, hogy Beszterce-

bányán alakult meg az első kisdedóvó intézet, BRUNSZVIK TERÉZIA filantropisztikus törekvéseinek van, ki az angol óvodát tartotta példaképének és akit WILDERSPIN művének WERTHEIMER által készített fordítása lelkesített. BRUNSZVIK TERÉZ természetesen nem forradalmi indokokból alapította és propagálta a kisdedóvó intézeteket, hanem filantropizmusból, amellyel a nép tudatlanságát akarta helyrehozni. Amikor WILDERSPIN könyvét olvasta, amely Bécsben történt kinyomatása után azonnal kezébe került, állítólag már a harmadik oldalnál megérezte, hogy kisdedóvókra itt szükség van. És állítólag amikor a könyv utolsó oldalát olvasta, elhatározta, hogy azt minden áron meg kell valósítania. (Lásd: DR. CZEKE MARIANNE és DR. RÉVÉSZ MARGIT: Gróf Brunsvick Teréz élet és jellemrajza. Budapest, 1929. 20. oldal). Emlékezéseiben büszkén emlékszik vissza külföldön tett utazásaira, ahol az arisztokráciával és a főpapsággal működött együtt az óvodák alapításában (pl. Münchenben és Augsburgban). Külföldön több mint kétszáz különféle intézetet látogatott meg, és azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Magyarországon is alapít leányok részére tanítóképző intézetet, ahol az óvónőket képezik ki. Főcélja a magyar nyelvnek és a jellemnek a művelése volt. Ennek a budapesti intézetnek a sorsa BRUNSZVIK TERÉZ unokahugának, Blankának a pénzügyi támogatásától függött, aki kinyomatta ennek az intézetnek a tantervét. Mindent összevéve a beszámolók arról tudósítanak, hogy a beszerceiek nagyon pozitívan foglaltak állást BRUNSZVIK TERÉZ intézetével kapcsolatban, főleg az első kisdedóvó intézet keletkezése idején.

Abban az időszakban, amikor az első kisdedóvó intézet alakult Besztercebányán (1829-ben), a beszercei szenátus, amely nagyra értékelte BRUNSZVIK TERÉZ filantropizmusát, a legcsekélyebb jelét sem mutatta annak, hogy tart a magyarosítástól; a nemzetiségi kérdéssel a szenátus nem is foglalkozott. Ebben az időszakban BRUNSZVIK TERÉZ sem helyezett súlyt arra, hogy a kisdedóvó intézet esetleg a magyar nyelv és kultúra ápolásának eszköze legyen. Akkor még megelégedett a filantropizmussal. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy „Angyalkertjébe” meghívta tanítónak Würzburgból KERN MÁTYÁST, aki semmit sem tudott magyarul. Csak később mondta ki Pestvármegye közgyűlése (1841. április 18.), hogy a budai és pesti óvodákban a magyar legyen az oktatás nyelve. VÁG OTTÓ szerint a magyar nyelvnek a magyarországi kisdedóvó intézetekben való elterjesztésében van pozitívum; mert ez a harc a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején a feudális HABSBERGOK elleni harchoz kapcsolódik. VÁG OTTÓ valóban joggal állapítja meg, hogy ebből a nemzeti tendenciából született meg az akkori magyar államban élő nemzetiségek erőszakos elmagyarosítására irányuló törekvés (lásd a Neue Erziehung című folyóiratot, 13. évfolyam, 13. füzet, 8. oldal). A kisdedóvó intézetek így a magyar nemzeti nyelv ápolásának az eszközeivé váltak és ebből a szempontból a bécsi udvar germanizáló törekvéseivel szemben haladó szerepük volt. Azonban már ebben az időben is megmutatkozott egy másik tendencia is, amely néhány évtized múlva még jobban megerősödött. Egyes nyilatkozatokból látható, hogy ezekből a kisdedóvó intézetekből „nemzetiségünknek — azaz a magyar nemzetiségnek — a terjesztését” várták. Ebben azonban már az akkor a magyar állam területén élő nemzetiségek elmagyarosítására irányuló nacionalista törekvés jutott kifejezésre.

És így nem kétséges, hogy a nemzeti öntudattal bíró STUR-párti értelmiség érthető okokból igen nagy rokonszenvvel viseltetett SVOBODA prágai óvodája iránt, amely óvoda túlhaladta az óvodák eredeti filantropizmusát,

többségre nem tekintette ezeket jótékony társadalmi intézményeknek, hanem a haladó KOMENSKÝ-féle hagyomány szellemében a cseh anyanyelv ápolásának a jelentőségét hangsúlyozta (a németesítés elleni küzdelemben) és általában a mindenoldalú fejlődés jelentőségét az új életviszonyoknak megfelelően, ami megfelelt a cseh nacionalisták kívánságainak. És ezek idejekorán hírt adtak a „szeretett csehszlovák közösségnek” SVOBODA óvodájáról mint egy mindenre hasznos könyvről (Kvety, VI. 1839. 67. szám).

Ezzel a tendenciával a nemzeti öntudattal bíró szlovák értelmiségnek teljes mértékben rokonszenveznie kellett. De joggal feltételezhetjük, hogy az ebben az óvodában folyó nevelés tartalmáról tájékozva voltak a Slovenské noviny-ben megjelent cikkek szerzői is, amint tárgyalásunk során erre rámutattunk. HURBAN említett bírálata és SVOBODA óvodájáról adott beszámolója a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején ösztönző propagálója lehetett a kisdédóvó intézetek felállításának, és megfelelő anyagot szolgáltatott a nemzeti öntudattal bíró szlovák értelmiségnek arra, hogy elgondolkozzék a besztercei óvodában folyó nevelés és oktatás tartalmáról, amely óvodát az 1829. október 1-i és 7-i prétori jegyzőkönyvben „filantropisztikus intézetnek” neveznek, amely BRUNSZVIK TERÉZ grófnő „dicséretreméltó és emberbaráti” szándékaiból született.

Ян Миклеш

**ФИЛАНТРОПИЯ ТЕРЕЗЫ БРУНСВИКА И СТАТЬИ СЛОВАЦКИХ
ЖУРНАЛОВ В XIX ВЕКЕ О НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ ДЕТСКИХ САДОВ**

Словацкий автор собрал и проанализировал статьи тех журналов, которые показывают влияние творчества и идей Терезы Брунsvик в создании детских садов и яслей в Словакии в 19. веке.

Jan Mikles

**THERESA BRUNSZVIK'S PHILANTHROPY AND THE ARTICLES PUBLISHED IN
SLOVAKIAN PERIODICALS OF THE XIXth CENTURY ABOUT THE NECESSITY
OF THE INSTITUTION OF KINDERGARTENS**

The Slovak author has collected and analyzes the items of the periodicals showing Theresa Brunsvik's influence on the institution of kindergartens in Slovakia in the nineteenth century.